

THE ESSENCE AND CONTENT OF FORENSIC EXPERT ACTIVITY IN THE SPHERE OF INTELLECTUAL PROPERTY

Kisil N. V.

The research has identified that the examination in the sphere of intellectual property establishes the factual data on the properties, features, regularities for the creation and use of objects that are specific particularly for this class of forensic examinations – the objects of the intellectual property rights. The main tasks include the following: the identification of the features of the intellectual property object in the object referred to study; the study into the conformity of the object with the criteria necessary to grant legal protection (novelty, industrial applicability, etc); the identification of the fact of the use of the intellectual property object's body of features; identification of the fact of the copyrightable object's reproduction; the calculation of the value of the property rights for the objects of intellectual rights and calculation of damages incurred due to their infringement. The nature of the expert's special knowledge is conditioned by the knowledge of properties and features of intellectual property objects, regularities of their creation and use, calculation of their value, incurred damages and economic transactions regarding these objects as well as methods and means used to solve the tasks.

Keywords: forensic examination, intellectual property, subject, object of study, expert tasks.

УДК 343.148

М. М. Калініченко, старший науковий співробітник Львівського НДІСЕ, кандидат філологічних наук

АВТОРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОБЛЕМА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Розглянуто деякі з істотних характеристик постмодерністської інтертекстуальності в сучасній українській і світовій літературах в контексті експертних досліджень творів сучасного письменства як об'єктів інтелектуальної власності. Запропоновано науково-методичні засоби проведення експертизи потенційних порушень авторського права, що відбуваються внаслідок несанкціонованих міжтекстових запозичень у постмодерній художній літературі.

Ключові слова: авторське право, постмодерністська інтертекстуальність, судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності.

Серед магістральних напрямів розвитку сучасного мистецтва слова, постмодернізм (від фр. *postmodernisme* – після модернізму) заслуговує на особливу увагу знавців авторського права й судових експертів завдяки нетиповому ставленню його репрезентантів до основоположних питань за-

хисту інтелектуальної власності. Ідеться про одну з найсуттєвіших ознак постмодерної літературної стилістики – так звану *інтертекстуальність* (від фр. *intertextualité* – міжтекстовість), яку відома французька дослідниця Ю. Кристева визначила як «міжтекстові співвідношення літературних творів»¹. У художній практиці сучасних письменників-постмодерністів інтертекстуальність передбачає відтворення в літературному творі конкретних літературних явищ і змістових елементів, безпосередньо запозичених з інших творів. Це відбувається завдяки підкресленому наслідуванню чужих стильових властивостей, а також через пряме цитування без зазначення джерел. Фактично, інтертекстуальність на естетичному рівні неначе «узаконує» літературний плагіат – перетворює свідоме запозичення результатів творчої праці інших осіб із розряду порушень авторського права на популярний художній засіб сучасного письменства.

У західноєвропейській літературній спільноті проблема постмодерної інтертекстуальності нерідко продукує конфлікти між відомими авторами, які вдаються до інтертекстуальних запозичень, і письменниками, котрі прагнуть захистити свої невід’ємні авторські права. Зокрема, у 2010 р. дебютний роман «Axolotl Roadkill» німецької письменниці Г. Хегеман був визнаний таким, що балансує на межі неприхованого плагіату та інтертекстуальної мовної гри з фрагментами творів відомих авторів сучасності. Інший німецький автор, З. Гаух, свого часу звинуватив одного з найпопулярніших угорських літераторів П. Естергазі в крадіжці великих уривків тексту з його роману «Vaterspuren» (1979). За словами З. Гауха, ці фрагменти були представлені без жодних лапок або посилань у романі «Harmonia Caelestis», який угорський письменник-постмодерніст завершив і видав на початку 2000 р.

П. Естергазі виступив на захист своєї репутації з публічним зверненням до німецької преси та проголосив, що він дійсно скористався уривками з роману З. Гауха, але ці фрагменти були інтегровані в абсолютно іншому, новому й оригінальному художньому контексті, що (начебто) не дозволяє вести мову про можливе порушення авторських прав². Зрештою, подібні приклади є далеко не поодинокими, адже інтертекстуальність у постмодерній літературі не лише надає письменникам нові мистецькі засоби для опрацювання художніх матеріалів, а й призводить до цілковитого ігнорування таких важливих складових системи правового захисту літературної творчості, як поняття авторства та твору. Не дивно, що майже традиційною темою дискусій між представниками постмодерного напрямку стали пошуки відповіді на запитання: Чим потрібно вважати пряме запозичення ідей, образів або навіть великих фрагментів із книг інших письменників –

¹ Див.: Кристева Ю. Французская семиотика: от структурализма к постструктурализму / Ю. Кристева ; пер. с фр., сост., вступ. ст. Г. К. Косикова. — М. : Прогресс, 2000. — С. 427–457.

² Див.: Munkácsi P. Plagiarism, Intertextuality and Copyright on Literary Works / P. Munkácsi // 3-rd Free Culture Research Conference, Lightning talk session, Berlin 8 October 2010 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://wikis.fu-berlin.de/download/attachments/59080767/munkacsi-paper.pdf>.

ганебним плагіатом або якоюсь особливо «продвинутою» формою інтертекстуальності?

Отже, *метою й завданням* статті є теоретичне окреслення постмодерної інтертекстуальності в контексті судово-експертних досліджень об'єктів інтелектуальної власності та пошуки можливих шляхів і засобів вирішення потенційних проблем, які можуть виникнути під час експертного дослідження.

Вивченням характерних особливостей інтертекстуальності в постмодерній естетиці на теоретичному рівні займалися провідні українські дослідники Т. Гундорова, С. Павличко, Д. Наливайко та ін. Водночас проблема експертної оцінки інтертекстуальності та визначення адекватних способів правового регулювання інтертекстуальних запозичень у царині постмодерного мистецтва залишається на маргінесах інтересів наукового співтовариства. Зважаючи на те, що в сучасній національній культурі нашої країни вже сформувалася потужна школа літературного постмодернізму (до найвідоміших представників цього напрямку належать такі популярні автори, як Л. Подерв'янський, Л. Дереш, М. Матіос, О. Ірванець, І. Карпа, В. Неборак, Ю. Андрухович та ін.), нескладно припустити, що в майбутньому проблематика інтертекстуальності ввійде до переліку питань інтелектуальної власності, які розглядатимуть українські судові експерти.

Слід наголосити на тому, що проблема неправомірних інтертекстуальних запозичень виникла в постмодерній літературі через радикальні зміни в ставленні митців до самого поняття авторства, які відбулися за останні десятиріччя. На міжнародному рівні правові відносини між авторами літературних творів регулює 15-та стаття Бернської конвенції як найважливіший інструмент захисту інтелектуальної власності в будь-яких видах судових суперечок¹. Розроблена на основі правових засад, які сформувалися в західноєвропейському юридичному просторі ще наприкінці XIX ст., Бернська конвенція визначає презумпцію авторства літературного твору та розглядає самого автора як цілком реальну особу – людину з плоті й крові, наділену певними невідчужуваними правами.

З точки зору теоретиків і практиків постмодернізму авторство є значно складнішим явищем, ніж це здається на перший погляд. Згідно з визначенням французького теоретика постмодернізму М. Фуко, авторство не виникає лише тому, що певна особа створила в об'єктивній формі оригінальний літературний твір – ідеться про значно складніший процес формування у свідомості читачів так званої «функції автора, як другорядної особи, яка лишень підготувала (скомпіювала) певний текст, котрий складається з довільної комбінації запозичених елементів – адже «немає нічого нового під сонцем»². Як писав із цього приводу італійський дослідник і письменник-постмодерніст У. Еко, у добу постмодерну ми вже не можемо просто сказати своїй

¹ Див.: Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_051.

² The essential works of Michel Foucault, 1954–1984. — New York : New Press, 2000. — V. 2. Aesthetics, method and epistemology. — P. 412.

коханій дівчині «я люблю тебе». У цьому немає нічого оригінального, адже подібні висловлювання з'являлися в літературі впродовж багатьох сторіч. Саме тому ми змушені скористатися цитатами й проголосити щось на кшталт «я люблю тебе (як неодноразово писали інші)»¹. Власне, саме таку надмірну залежність постмодерністів від творчого досвіду попередників мала на увазі Ю. Крістева, коли писала про інтертекстуальність як міжтекстові зв'язки літературних творів.

Важливу роль у цьому сенсі також відіграє загальна ідеологічна зорієнтованість постмодернізму. Оскільки за своїм філософським світоглядом цей літературний напрям заперечує раціональну природу та логічну впорядкованість буття, усе, що є доступним для творчості сучасних майстрів сучасного письменства – це безкрайї океан вільно запозичених цитат і уривків фраз. Саме це хаотичне змішання гетерогенних елементів тексту, а також їх довільне впорядкування в читацькій свідомості (з метою пошуку якогось кінцевого змісту або виключно заради розваги) відіграє надзвичайно важливу роль у постмодерній естетиці. У центрі процесу творчості опинився пересічний читач, тоді як автор відходить далеко на другий план або взагалі зникає.

Відомий французький теоретик Р. Барт охарактеризував дивовижне зникнення автора в мистецтві постмодернізму за допомогою спеціальної терміносполуки «смерть автора»². Навіть якщо письменник, який написав певний твір, залишається серед живих, на теоретичному рівні осмислення його особливої ролі у творчому процесі він метафорично «помер» – для читачів він просто не повинен існувати. Місце особи-автора займає індивідуальна читацька уява як провідний чинник у процесі творчості. На думку знавців постмодернізму, будь-яка книга (а отже й особа, яка її написала) фактично не існує, доки її не почали читати, і щоразу, коли ми відкриваємо книгу, ми знаходимо в ній якийсь інший зміст, що відповідає нашому теперішньому життєвому досвіду, рівню освіти, особистим уподобанням тощо.

З огляду на це постмодерністське наукове ставлення до літератури передбачає, що твір необхідно аналізувати, вилучивши його з будь-яких зовнішніх зв'язків і асоціацій. Джерела запозичення та літературного впливу цікавили минулі генерації науковців. Але сьогоденні літературознавці, які аналізують постмодерні твори, незважають на подібні «дрібниці». Вони зосереджуються на самих процесах комбінації елементів тексту та їх сприйнятті читачами. Не дивно, що в науковій та естетичній парадигмах постмодернізму нівелюється не лише автор як творець – зникає саме поняття літературного твору. Замість нього використовується академічний термін «текст», як сполучення цитат неіснуючих авторів.

Подібне ставлення до художньої літератури може здатися штучним і надміру формалізованим, але не слід забувати, що мистецька практика постмодернізму отримала світове визнання, а теоретичні засади постмодерної ес-

¹ Umberto Eco and the open text : semiotics, fiction, popular culture. — New York : Cambridge University Press, 1997. — P. 129.

² Див.: *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт. — М., 1994. — С. 384–391.

тетики були детально розглянуті й визнані правомірними в академічних розвідках провідних науковців Західної Європи та Сполучених Штатів. У багатьох країнах митців-постмодерністів проголошують національною культуральною елітою, а їх бестселери видаються багатомільйонними накладками й витримують десятки перевидань.

Часи змінюються, і ставлення суспільства до літератури поступово еволюціонує, що неодмінно призводить до відповідних реформ законодавства. У середні віки в багатьох державах Європи художні твори на релігійну тематику вважалися не лише неприйнятними з морально-етичної точки зору, а й незаконними. Утім уже у XVIII ст. британський романтик В. Блейк без жодних правових наслідків розповідав у своїх поезіях про спілкування з християнськими святими і янголами. На початку нового тисячоліття внаслідок утвердження настанов постмодерної інтертекстуальності в художній літературі, поняття авторства й твору в тому форматі, який представлено в Бернській конвенції, трансформується в щось якісно нове й незвичне. Як наслідок, актуальною постає необхідність переосмислення узвичаєних настанов судової експертизи об'єктів інтелектуальної власності.

У межах статті можна надати лише декілька загальних рекомендацій щодо експертного дослідження матеріалів потенційної судової справи, у ході якої розглядатиметься неправомірне використання інтертекстуальних запозичень. У тому разі, якщо твір, частина якого була залучена до (постмодерністського) тексту без попередньої згоди автора, буде визнано таким, що відповідає чинним вимогам охороноздатності, доцільно проаналізувати виправданість подібного використання та його межі. Кожне дослідження повинно ґрунтуватися на доступних експерту відомостях щодо характерних особливостей творчої біографії митців, адже звернення до складної для сприйняття постмодерної інтертекстуальності є нетиповим явищем для письменників, котрі зазвичай працюють у «легких» жанрах пригодницьких оповідань для дітей і юнацтва або сентиментальних романів для жіноцтва.

Не менш важливою є кінцева форма вираження запозичених елементів, які можуть бути репрезентовані в постмодерному тексті (навіть без зазначення авторства) у такий спосіб, що не викликає сумнівів щодо їх первинної належності. Зокрема, великий уривок із тексту певного автора, поданий (виключно заради ілюстрації) як частина твору «одного відомого письменника, якого ми всі добре знаємо», є недостатнім для адекватної ідентифікації автора. Але його словесний портрет або загальновідомі факти щодо творчої біографії, згадані в тексті поряд із запозиченими інтертекстуальними фрагментами, імовірно вважатимуться достатнім.

Зважаючи на величезний масив теоретичних напрацювань авторитетних науковців, котрі урочисто проголошують подібні явища характерними ознаками прогресивного мистецтва, дослідження фактів неправомірного використання частини твору у форматі постмодерної інтертекстуальності може стати серйозним випробовуванням для судового експерта. Утім, необхідно пам'ятати, що поряд із магістральним напрямом постмодернізму в сучасному академічному світі існує ще декілька наукових напрямів і шкіл (зокрема,

Новий історизм), які акцентують важливість існування автора-творця як цілком реальної особи та наполягають на збереженні точних відомостей про авторство й походження кожного з елементів літературного твору. Можемо припустити, що аналітичний інструментарій цих дослідницьких напрямів стане важливим засобом експертної оцінки постмодерної літератури та контраргументом у суперечках щодо правомірності необмежених інтертекстуальних запозичень.

АВТОРСКОЕ ПРАВО И ПРОБЛЕМА ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Калиниченко М. М.

Рассмотрены некоторые из существенных характеристик постмодернистской интертекстуальности в современной украинской и мировой литературе в контексте экспертных исследований произведений современного писательства как объектов интеллектуальной собственности. Предложены научно-методические средства проведения экспертизы потенциальных нарушений авторского права, которые происходят вследствие несанкционированных межтекстовых заимствований в постмодерной художественной литературе.

Ключевые слова: авторское право, постмодернистская интертекстуальность, судебная экспертиза объектов интеллектуальной собственности.

THE COPYRIGHT AND PROBLEM POSTMODERNIST INTERTEXTUAL IN THE MODERN LITERATURE

Kalinichenko M. M.

The article discusses some of the significant characteristics of postmodern intertextuality in modern Ukrainian and World literature within the context of expert studies of literary works as intellectual property objects. Modern postmodernist writers' intertextuality in their literary works implies the reproduction of certain specific content elements directly borrowed from other works. In fact, intertextuality at the aesthetic level «makes legitimate» literary plagiarism – it renders deliberate borrowing of other people's creative work results not copyright violations but a popular work of literary modern work of fiction. Taking into account that in Ukraine there has already been formed a national school of literary postmodernism, we can assume that the issue of intertextual borrowings may be included into the list of typical intellectual property issues to be considered by forensic experts. That is why there is a need for revisiting the generally accepted principles of forensic examination of intellectual property objects. The author suggests certain research means and methods of conducting examinations of potential copyright infringements that are caused by unauthorized intertextual borrowing.

Keywords: copyright, postmodernist intertextual, forensic examination of intellectual property objects.